
Az általános iskolai környezeti nevelésről

LEHOCZKY JÁNOS

A környezeti nevelés az általános iskolai oktatásban manapság igyekszik megszerezni jelentőségének megfelelő ismertségét és elismertségét. Súlya, fontossága úgy nő, ahogy a környezet- és természetvédelem társadalmi megítélése javul. A környezeti válság okai között jelentős súllyal szerepelnek ideológiai, szemléleti, kulturális és tudati okok. Ezeket felszámolni a nevelés, mégpedig a helyes szemléletű környezeti nevelés képes. Egy hagyományos, megrögzött tananyagstruktúrát szemünk láttára feszítenek szét azok az igények, melyeket korunk kihívásai jelentenek.

Ökológiai alapokon nyugvó, preventív szemléletű környezetkultúra kialakítása a cél. Olyan környezetkultúráé, amely a természet- és környezetvédelmen túl egy értékesebb életminőséget nyújtó környezetharmonikus, környezetadekvát létformát jelent, mely a fenntartható fejlődés eszmerendszerét alapul véve lokális problémákat globális áttekin-téssel képes kezelni.

A környezetvédelem interdiszciplináris ismeretrendszer, mely a riáliák és humaniorák bizonyos ismereteinek szintézisén alapul. Szükséges, hogy az egyes tantárgyak ilyen irányú ismereteit rendszerezze, kiegészítse és minőségileg magasabb szintre emelje. Ahhoz, hogy a megfelelően interiorizálható ökológiai gondolkodást megalapozza, helyes környezeti világgépet kíséreljen meg kialakítani és megteremtse a környezeti etika alap-jait, nélkülözhetetlen, hogy a tantárgyak közötti fogalmi és szemléleti koncentrációval komplexitásban jelenjen meg. A szemléleti egybehangoláson túl szükséges az is, hogy az ismereteket a tanulók tevékenységorientáltan, feladatcentrikusan szerezzék meg, ezért az oktatásnak egyidejű feladata fejleszteni a tudatosságot, biztosítani az információkat, létrehozni a környezetadekvát oktatási metódusokat, megteremteni a cselekvő személyiségfejlesztés színtereit, valamint feltárni és kiaknázni a környezeti nevelés pe-dagógiai kapcsolatait, koncentrációit.

A pedagógusok közül a biológia szakos tanárok – elsősorban az ökológiai ismereteik révén – különösen érzékenyek ilyen irányú fejlesztő munka folytatására. De érezhető, hogy a földrajz, kémia, fizika oktatásába, a technika tantárgyba is elkezdett beszivárogni a környezetvédő gondolkodás. Lassabban épül be a humán és művészeti tárgyakat ok-tató tanárok mindennapos gyakorlatába. Egyre több tanító ismeri fel, hogy a 6–10 éves korú iskolások különösen érzékenyek a környezetükre, attitűdjük, magatartásuk formál-ható. A legkedvezőbb az lenne, ha áthatná az iskolai élet minden területét, ha átlépné az egyes tantárgyak kereteit.

A környezeti nevelés ugyanis nem azonos a környezet állapotára vonatkozó ismeretek megtanításával.

Igazán szemléletformáló, értékközvetítő akkor lehetne, ha a környezetharmonikus gondolkodás az iskolai élet minden tevékenységét jellemezné. Emiatt alkalmas volna ar-ra, hogy integráló erejű legyen. E nevelési terület megítélése azonban mégsem egyér-telmű!

Közoktatásunk hagyományosan tantárgyi struktúrájú rendszerébe nehezen tud beil-leszteni egy ilyen sokrétű, módszereiben mást, szemléletében újat kívánó, tipikusan tan-tárgyközi jellegű oktatási–nevelési terület. A közoktatási irányítás, a szakmai, módszertani

fejlesztés, a szaktanácsadás egyaránt tantárgyakhoz kötődik. Az iskolákban folyó tevékenységet is elsősorban a tantárgyak oktatása határozza meg. Ehhez igazodnak a pedagógiai dokumentumok, helyi tantervek, ennek megfelelően épül fel a nevelési folyamat tervezése. A tantárgyi oktatás elősegítésére jönnek létre a szakmai munkaközösségek, e feladat mentén szerveződik, struktúrázódik az iskolák zöme, erre épülnek a pedagógiai intézetek, az ismerethordozók, a taneszközök is tantárgyhoz kötötten jelentek meg. Végül a tanóra, mint a tanítási–tanulási folyamat szokásos színtere is ellene hat egy olyan tantárgyközi integrációt kívánó, a hagyományos kereteket ilyen sok helyen megbontani igyekvő nevelési terület térnyerésének, mint amilyen a környezeti nevelés.

A környezeti nevelés éppen interdiszciplináris jellege folytán képes nehezen beletagozódni közoktatásunk jelenlegi struktúrájába. Hangsúlyos nevelő jellege miatt az alapvetően oktató jellegű iskoláinkban nehezen ver gyökeret, illetve kénytelen „tantárgyasulni”, azaz értékközvetítő, cselekvő jellegét háttérbe szorítva ismeretközlővé kellene válnia. Környezeti nevelés helyett így lesz környezetvédelmi óra, ökológia fakultáció, ember és környezete tantárgy.

Dacára annak, hogy egyre több iskola ismeri fel a környezeti nevelés fontosságát átütő változásról még nem beszélhetünk. A helyi nevelési tervekben, koncepciókban megfogalmazott környezeti nevelési elvek általában néhány innovatív pedagógus, vagy szűkebb szakmai csoport felismerésére épülnek. Ma még éppen csak ébred az a széles társadalmi igény, mely kellő erővel inspirálna a környezeti nevelés fejlesztésére.

Az iskolákban az innovációt számos esetben nem valamilyen átfogó szakmai megalapozottság motiválja, hanem a pusztán fennmaradásért, a „klientúra” megtartásáért folytatott küzdelem. Az elszigetelt kezdeményezések jelentős erőbefektetéssel viszonylag csekély eredményt produkálnak. Az újítókészség és szándék nem elegendő ahhoz, hogy alapos szemléleti megalapozottság, szakmai kompetencia és információk nélkül átütő változást hozzon. Az országban szerte működő néhány színvonalas környezeti nevelési alternatíva ma még inkább csak követendő színfolt, semmint általános jelenség. Érezhető mindezek ellenére egy igen komoly képzési, továbbképzési igény a környezeti nevelés iránt érdeklődő pedagógusok körében. Sajnos ezt az elvárást a néhány e tárgyban működő társadalmi csoport, egyesület, alapítvány és egy-két helyi kezdeményezés nem képes kielégíteni. Érzésem szerint a környezeti nevelés jelentős „konjunktúra” előtt áll. Fejlesztése és önfejlődésének segítése elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen lesz az iskolai gyakorlatban.

A környezeti nevelés legfőbb integráló elve az ökológiai szemlélet. Az ökológiai ismeretek megtanítása a biológia tantárgy keretén belül ezért fontos alapozás, de távolról sem azonos a környezeti neveléssel. A környezetharmonikus személyiség kialakulásához nem elegendő az okszerű tudás megléte. Helyes attitűdök, magatartás, viszonyulás, szemlélet meglétét is kívánja. A biológia oktatása során jelentős lépések tehetők ugyan, de a valóság egészes befogadásához ez kevés.

Az ökológiai ismeretek alkalmazásában, annak lehetőségében is hiányosságok mutatkoznak. Tanítványaink fajismerete igen alacsony szinten áll. A tantervi követelmények is igen szerények. Irreális elgondolás az, hogy ilyen csenevész és bizonytalan fajismerettel ökológiai problémákat lehet a gyerekekhez közel vinni. A szűk fajismeret olyan mérvű szimplifikálásra kényszerít, melynek során az életközösségek törvényszerűségeinek, belső struktúrájának lényege a sokirányú kapcsolatrendszerek léte vész el. Az ökológiai problémák egyszerűnek tűnnek, könnyen kezelhető, a primitív beavatkozást kívánó és elviselő rendszerek benyomását keltik a gyerekekben, pedig épp ennek ellenkezőjéről szeretnénk szólni.

Kevés a lehetőség arra, hogy a gyerekek valóságos életközösségeket megfigyelve alkalmazzák ökológiai ismereteiket. E nélkül pedig e tudás nem lesz egyéb halott absztrakciónál. A 11–12 éves gyerekek még amúgy is fejletlen elvont fogalmi szintű gondolkodása miatt ezen ismeretek birtoklása alig változtatja meg környezetükhöz való viszonyulásukat.

A gyerekek a természet- és környezetvédelemre vonatkozó ismereteik döntő hányadát az iskolán kívül, a tanórán kívüli tevékenységeik során, valamint a televízió adásaiból, a szaporodó számú kiadványból, könyvből szerzik. Mivel az iskolán kívüli médiából szár-

mazó információk rögzítettsége, rendszerezése, elemzése és belőlük a következtetések levonása csak érintőlegesen történik meg a tanórák során, ezért gyakori a félreértelmezés, logikai tévesztés, a hibás szemléletbe ágyazódás.

A környezetvédelem nem viseli el a szemléletnélküliséget, a hibás szemléletet. A jószándékú cselekedetek megfelelő intellektuális háttér nélkül károkat okozhatnak. Az iskolai oktató-nevelő munkában tehát jobban kellene támaszkodnunk az egyéb helyről származó információkra. Erősíteniünk kell a konkrét, aktuális probléma mentén haladó elemző, rendező, szemléletet formáló tanórai munkát. Ehhez azonban behatóbban kellene ismerni a ma még újszerű, interaktív, kooperatív tanulási technikákat, alkalmazni kellene a projekt módszert.

A holisztikus környezetszemlélet igényelné a humaniorák szélesebb körű bevonását a környezeti nevelésbe, de ma még érintőleges, esetleges, néhol mesterkéltséggel az irodalom, a nyelvek, a történelem kapcsolódása, s az esztétikai tárgyak kínálta lehetőségeket is alig használjuk ki. Nem egyértelmű a holisztikus nevelésről alkotott kép, sokan sokfélét értenek ezen. Hiányzik a drámapedagógiai módszerek bevonása, s alig találkozunk a tantárgyakat integrálni tudó diagonális vagy diakronális vizsgálódásokkal, a projekt módszerrel.

A környezetközeli oktatást nehezen szervezi meg az a néhány iskola is, mely már felismerte fontosságát. Az azt előkészítő komoly tantervi fejlesztő munkához kevés a nevelőtestületi tapasztalat, az integrált oktatás a pedagógusoktól még idegen lehet. Nehezítik a tanítók és tanárok ökológiai és egyéb környezeti ismereteinek hiányosságai is az amúgy is nehézkes szervezési, tervezési munkát. A klientúra környezeti tudatosságának alacsony színvonala miatt sok helyen a helyi tantervek elfogadtatása sem egyszerű. Az egyszerűbb szervezés miatt leginkább az alsó tagozatosok kerülnek erdei iskolai programok, tanulmányi séták során a természethez közel. Ez örvendetes is lehetne, hiszen erős érzelmekkel viseltetnek a kisiskolások a harmonikus környezet, a szép természet iránt, meghatározó élményeket kaphatnak. Ehhez azonban sajátos, környezetadekvát oktatási módszerek kellene, melyeket ma még kevesen tudnak jól használni.

A környezetadekvát oktatás tanulóktól, tanártól egyaránt egyrészt rendszeres elemző, rendező, szintezizáló tevékenységet kíván. Nem passzív befogadás tehát, nem a reprodukív emlékezet próbatétele, hanem az értelmi erők állandó mozgósítását megkövetelő komoly szellemi munka.

Másrészt feltételezi a nyitottságot, érzékenységet is mind a társak, mind a természet iránt. A valóság minden érzékszervvel való egészleges, azaz holisztikus befogadását tanítanunk kell. Iskoláink túlverbalizált világából kiszabadulva jelentőséget kaphat a tapintás, az illatok, ízek, neszek, hangok világa. Meg kell tanítanunk a gyerekeket figyelni és látni, hallani, érezni a természetben. Érezni, átérezni, beleérezni is. Csak az a gyerek érdeklődik igazán környezetére iránt, aki érzi, szereti is azt. Ha pedig érdeklődik, meg kell tanítanunk arra, hogyan figyelheti, ismerheti meg, hogyan élheti bele magát, hogyan érezhet együtt vele.

Ha nemcsak megveti a csúf, a pusztuló környezetet, hanem érti is azokat a jelenségeket, folyamatokat, amelyek ezt okozták, akkor remélhetjük, hogy meggyőződéssé kristályosodik benne a gondolat: Környezetünkért felelősek vagyunk, környezetemért felelős vagyok!

Nem elegendő azonban szembesíteni a pusztulással. Mozgósító az olyan élmény lehet igazán, melyből kicseng: ha környezetünkkel megtanulunk harmóniában élni, akkor lehet életünk igazán értékes, boldog. Az élet minősége elsősorban nem az elsajátított javaktól függ.

Sajnos igen kevés a lehetőség arra, hogy a gyerekek rendszeresen valóban értékes élményt adó, s jó szemléletben tanító természetközeli tanításban vehessenek részt. Az erdei iskolával rendszeresen csak mintegy két-három tucatnyi iskola kísérletezik, de egyre többen érdeklődnek iránta. A társadalmi szervezetek, oktatóközpontok ma még alig tudnak ilyen programokat pedagógiai szolgáltatásként nyújtani.

A környezeti nevelés ilyen előzmények után szinte meghasonul, a mondhatni lényegi, tevőleges része az ismeretszerzéstől elválik és kiszorul az iskolákból. Az iskolán kívüli szerveződések – egyesületek, környezetvédelmi oktatóközpontok, szakkörök – pedig

nem tudnak minden gyerekhez elérni. Foglalkozásaikat éppen azok a gyerekek látogatják, akikben eleve van érdeklődés a környezeti problémák iránt. A még nem fogékony többség a közoktatás számára elveszni látszik.

Nagyon fontos volna mihamarabb megteremteni, életre hívni a környezeti nevelés professzionálisan, rendszerszerűen működő bázisait, melyek a pedagógiai műhely, a tanácsadói háttér szerepét is betölthetnék, s terepprogramjaikkal felkészült munkatársaikkal képesek lennének komoly szemléleti változást elindítani. A különböző szakmai fórumokon részt vevő környezeti nevelők véleménye szerint szükségesek lennének módszertani kiadványok, kézikönyvek, de még inkább kellenének élményszerű tapasztalatcserék.

A hazánkat megkereső külföldi szakemberektől sokat tanulhatunk, de nem hiányzik az itthoni szakembergárda sem. Világszínvonalat elérő kezdeményezések, kísérletek vannak hazánkban is, de mostoha körülményeik miatt szerényebbek, mint a jól szponzorált külföldi.

Nem szabad lebecsülnünk tudásunkat, képességeinket. Csak a lehetőségeink szűkítik be tevékenységünket, nem a tehetségünk! A környezeti nevelés terepi bázisainak – ismert kifejezéssel az erdei iskoláknak – meg kell teremteni a működési feltételeit. A lakosság környezeti tudatosságának javulásával egyre erősebb igény jelenik meg a környezetközeli oktatás és környezetharmonikus nevelés iránt. Előnyt jelenthet, hogy két minisztérium is bábáskodik e fontos nevelési terület felett.

„Új, kozmikus világban élünk, nem ehhez készült az ember.” – mondta *Szent-Györgyi Albert*. Ebben az új világban már kevés a romantikus lelkesedés a természet iránt, kevés a vágyakozás egy szebb, emberibb környezet iránt. Tudás kell! Szilárd, igaz, okos tudomány. Mindenkinek!

Új, kozmikus világban élünk. Meg kell tanulnunk itt élni harmóniában emberrel, környezetünkkel, a természettel, önmagunkkal. Nem könnyű az iskolák útkeresése, de nem késlekedhetünk!

Kedves Tanárok!

A Magyar Villamos Művek Rt. segíteni kíván abban, hogy kialakuljon a lakosság energiatudata.

Az energia tudatos, hatékony felhasználása jelentősen hozzájárulhat környezetünk védelméhez, természeti értékeink megóvásához.

Úgy véljük, hogy az ifjúság, a jövő energiafogyasztója az a réteg, mely igazán fogékony e kérdések iránt, s rajtuk keresztül talán a felnőttek szemlélete is jobban változtatható.

Ezek a gondolatok vezérelték az MVM Rt-t, amikor létrehozta Bemutatótermét, a Bp. IX. Mester u. 7. sz. alatt. A létesítményben látványos szemléltető eszközök, makettek, oktatófilmek várják az általános- és középiskolás tanulókat. Előzetes megbeszélés alapján – az energetika tárgykörében – szakelőadókat biztosítunk, játékos tesztekkel, feladatlapokkal

igyekszünk szemléletesebbé, színesebbé tenni a foglalkozásokat.

Szeretnénk, ha Bemutatótermünk színhelye lehetne fizika- vagy technikatanári értekezleteknek, s folyamatos együttműködés alakulhatna ki közöttünk.

Célunk az, hogy közös munkánk eredményeképp megszülethetne egy olyan oktatóprogram, mely az iskolák tantervéhez szervesen illeszkedve minél több energetikai ismeret átadására adna módot.

A Bemutatóteremben található makettek, videofilmek, segédanyagok térítésmentesen kölcsönözhetőek rövidebb időszakra.

Várjuk az érdeklődő oktatók jelentkezését az alábbi címen levélben vagy telefonon:

MVM Rt. Bemutatóterem, 1095. Budapest, Mester u. 7.
Telefon: 269-9210, -9211, -9212, -9213. Hétköznap 9-17 óráig